

A Cselekvés Iskolája

PEDAGÓGIAI FOLYÓIRAT

Kiadja az állami polgári iskolai tanárképző főiskola gyakorló iskolájának
tanári testülete

Felelős szerkesztő KRATOFIL DEZSÓ

Megjelenik évenként 5 kettős számban. Előfizetési díj egy évre 12 pengő.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Boldogasszony-sugárút 8. szám.

Nevelés és gyakorlati lélektan.

(Tizenötödik közlemény)

Az érzelmek nevelése. A félelem.

Nem állapodhatunk meg az érzelmek nevelésének azon legfőbb alapelveinél, melyeket előző közleményünk végeredményeképpen megállapítottunk, anélkül, hogy hiányérzések ne maradtak volna hátra lelkünkben. Aki az érzelmek nevelését a jellem nevelésével szoros kapcsolatban látja, az előtt világos ugyan az, hogy bizonyos érzelmek a jellem alkotóerzéivé válhatnak abban az esetben, ha *állandó indítékká* erősödtek a lélekben. Az is világossá válhatott az előző fejtegetések során, hogy az érzelmek nevelésében a fő célt az önuralom kifejlesztésében kell látnunk. De ezeken a tételeken túl még számos más kérdéssel kell foglalkoznunk, ha az érzelmek nevelésében *konkrét és gyakorlati* eljárásokra kívánunk jutni. Így pl. felmerül a kérdés: melyek a *gyermekkornak*, vagy az *ifjúkornak* sajátos, jellegzetes érzései, milyen a gyermek és ifjú tipikus érzésvilága és miképen kell állást foglalni a nevelőnek ezen életkorok érzelmi megnyilvánulásaiival szemben? Mily eljárásokat kell megvalósítania, hogy a gyermeket és ifjút a helyes érzelmi kontrollhoz elvezesse és így jellemét alakíthassa? Fel lehet vetni azt a kérdést is, melyek az esztétikai, vagy vallási érzelmek nevelésének főbb elvei? — E kérdésekre az általános választ már megadtuk ugyan akkor, mikor az érzelmi nevelés legfontosabb elveit tárgyaltuk; szükséges azonban, hogy az egyes gyermek- és ifjúkori érzelmek és indulatok lélektanával tüzetesebben is foglalkozzunk és e lélektani elemzésekből gyakorlati következtetéseket vonjunk le.

A félelem.

A gyermekkor érzelmi állapotainak egyik legősibb és legjellegzetesebb jelensége a félelem. Ennek mivoltát, fejlődési, gyermek- és ifjúkori jellegzetességeit leírni és a jellem kifejlődésére tett hatásait világosan kidomborítani: a neveléslélektan legfőbb feladatai közé tartozik.

A „félelem“ szó csak egy a sok rokonértelmű szó között, mindenesetre a legfontosabb közöttük. Rokonjelentőségű szavakat — és ezek nyomán hasonló lelki állapotokat, — nagy számban találunk minden nyelvben és már a felszínesebb lélektani vizsgálatokban is, ilyenek: a félenkség, az aggodás, az ijedelem, a borzadály, a rémület, a kétségbeesés stb. Mielőtt ezen érzés-, vagy indulatfajoknak a gyermek- és ifjúkorban való jelentkezőseit szemügyre vennők, röviden ki kell emelnünk a félelem leglényegesebb tulajdonságait.

a) Minden félelmi állapotban *egyidejűen* összefonódnak ismereti, törekvési és érzelmi elemek; ezt az összállapotot azonban csak egyik (épen az érzelmi) eleméről nevezzük el, mert a nyelv és beszéd számára az a legfel-tűnőbb. Mi a „félelem“ lelki állapotában az ismereti elem? Valamely fenyegető bajnak tudása; ha ez a baj csak a távolabbi jövőben fog beállani és ha egyúttal kisebb veszélyt rejt magában a személyiség számára, akkor a félelem az aggodás jellegét ölti. Ha a személyiség létét, vagy önérvényesítését közvetlen, azonnali veszély fenyegeti, akkor a baj nagysága és veszedelmességének nagyobb foka szerint megijedés, vagy rémület keletkezik bennünk. A borzadályban a félelemhez még az irtózás eleme is hozzájárul, míg a kétségbeesést sajátosan színezi annak a megismerése, hogy valamely törekvésünk teljesen reménytelen és vigasztalan, vagy személyiségünk egyik (vagy minden) önérvényesítését a megsemmisülés veszélye fenyegeti.

b) Semmiféle érzelem, vagy indulat nem képzelhető el önmagában és függetlenül; lényeges mozzanatuk az, hogy bizonyos ősi törekvésekhez, tendenciákhoz kapcsolva jelennek csak meg az érzelmek az élők lelki világában. Mac Dougall (An Outline of Psychology. 6. kiad. 1933. 324., 329. ll. — Aufbaukräfte der Seele. Német ford. 1937. 77. 116. l.) az alapvető, „elsődleges“ érzéseket a következő tendenciákhoz (vagy ösztönökhöz) kapcsolja: a félelem érzése a menekülés és önfenntartás ösztönével jár együtt; a harag a harci ösztönrel kapcsolatos; az eltasztás (repulsion) ösztönének megfelel az útálat érzése; a védő (szülői) ösztönt a gyöngédség és szeretet érzései kísérik; a kíváncsiság ösztöne azzal az érzéssel párosul, melynek ugyanaz a neve az érzelmek között stb. Minden alapvető, elsődleges érzelem tehát összeköttetésben és kölcsönös hatásban van egy megfelelő törekvéssel (ösztönrel, vagy tendenciával) és nélküle nem képzelhető el. A félelemnek megfelelő ilyen alapösztöne a menekülés, az önfenntartás, a veszély elkerülésének törekvése (danger instinct). Ez a félelem összállapotának törekvési eleme, amely elválaszthatatlanul összefügg a megismerési elemmel is, meg az öt tükröztető érzelmi elemmel is.

c) Az a félelem-ézés, mely egyszerűen a menekülésnek és a veszély megismerésnek ösztönén alapszik, Mac Dougall szerint — ki egyike az érzelm-lélektan legfontosabb művelőinek, — „elsődleges“ érzelem, ami annyit je-

lent, hogy a tiszta félelem jelentkezése csak *egyetlen* velünkszületett tendenciának (a menekülés tendenciájának) ingereltetésén alapszik, — más tendencia játéka nem keveredik bele a személyiség lelki tevékenységébe. Lehetséges azonban, hogy egyszerre több ősi tendencia lép működésbe személyiségünk lelki életének valamelyik pillanatában s ilyenkor az eredmény nem valamilyen „egyszerű“ „tiszta“ érzelem lesz, hanem az egyes tendenciáknak megfelelő érzelmek *keveredése*, — mint pl. egy hatalmas vízesés szemléletében a kíváncsiság érzelme összevegyül a félelem érzésével. Ilyen vegyületek pl. a hála, tisztelet, gyűlölet, megvetés, szégyen, alázat, győzelem-érzés, csodálat, zavar, stb. Közéjük tartozik pl. az útálat is, mely a félelemnek és undornak (disgust) keveréke és különösen gyermekekben egységes reakció gyanánt jelenik meg különböző állapotok (csiga, alligátor, kígyó, egér) láttára és legmagasabb fokán a borzadályban (horror) mutatkozik. Ha az ilyen „vegyes“ érzelmek természetét kutatjuk, megállapíthatjuk, hogy nem csupán két érzelem vegyülhet össze egymással, hanem vannak helyzetek, mikor három-négy elemi érzelem is megjelenik a lelki élet színpadán, és ezek együttesen oly sajátos állapotokat teremtenek, melyeknek teljes értékű kifejezésére a nyelv (minden nyelv) szegény. Abban a lelkiállapotban pl., melyet (ifjúkori) féltékenységnek (timidité) nevezünk, sok összetevő van, melyekkel az alább következő fejtegetésekben foglalkozunk. De az aggódás, szorongás, gond, ijedelem, rémület stb. is a vegyes érzelmek azon csoportjába tartoznak, melyet a neveléslektan különös figyelemmel vizsgál.

d) Az ösztönökhöz és törekvésekhez kapcsolódó érzelmeken kívül meg kell különböztetni még azt a két érzelmi alapjelenséget is, melyek minden lelkiállapotunkat állandóan kísérik s melyeket régebben „elemi érzéseknek“ is neveztek, ezek: a „*kellemes*“ és „*kellemetlen*“ (végtelen alakjukban a „*kéj*“ és „*kin*“) néven ismeretes érzések. Ezek a fentebb leírt állapotokat s ezek között a félelmet is kísérik és sajátosan színezik: a „tiszta“ félelem pl. a kellemetlenség érzésével párosul, de lehetséges, hogy vannak olyan vegyes érzelmek is, melyekben van félelem is, mégis kellemes hatásúak; ilyen pl. a „Wonneangst“ néven ismeretes feszültségi állapot. (Általában: fel lehet vetni azt a nagyon kényes lélektani problémát is: vajjon nincs-e minden lelki feszültség-állapotban, pl. veszélyes, izgató, haragotkeltő helyzetben, valami vonzó és kellemes?) A kellemes-kellemetlen fogalom-párt azonban nem szabad összetévesztetni az egyszerű és vegyes érzelmekkel, melyek mindig valamely *tendenciához* kötve jelennek meg, — míg a kellemes és kellemesség *auapszínei* lényegükben a cselekvés, vagy viselkedés *sikerességéhez*, vagy *sikertelenségéhez* fűződnek, és jelzik a szervezet önállapotát a személyiség életé számára.

e) Az *indulat* fogalmát is el kell választani a kellemes-kellemetlen fogalmától, de a tendenciákhoz kötött egyszerű, vagy vegyes érzelmi izgalmaktól is (v. ö. *Boda*: Az érzelmi élet alapjai stb. 1926. Athenaeum. KI., *Mac Dougall* i. m.). Minden indulat magában foglal egyszerű, vagy vegyes érzelmet, továbbá kellemes, vagy kellemetlen érzelmi színeződést, de ezenfelül vannak oly megkülönböztető jegyei is, amelyek amazok fogalmából hiányzanak. Az *indulat* szó (*Mac Dougall* az „emóció“ szó helyett „affektust“ ajánlja ennek a lelki állapotnak jelzésére), valamely tendenciához fűződő érzelmek *magas-*

fokú izgalmi állapotát jelenti, amely onnan ered, hogy valamely tendenciánk igen erős ingernek van kitéve, akár képzettársítás útján is, vagy ha e tendencia hirtelen felszabadul más tendenciák gátlásai alól, vagy ismét, ha zavar, gátlás áll be a tendenciák érvényesüléseiben. Ha valamely érzelmünk ily magasfokú izgalomba jut, akkor egész személyiségünk rendes viselkedési formái mintegy széthullanak, — következtelen és primitív mozgások és sajátos élettani folyamatok jászódnak le bennünk, mint aminők az elsápadás, vagy elpirulás, a lélegzet és vérkeringésrendszer működésének megváltozása stb., — egyéniségünk egyensúlya és összhangja megbomlik, nem vagyunk többé urai önmagunknak és egy alacsonyabb fokú viselkedési szintre zuhanunk alá. Az érzelmek nevelésében tehát az indulatokra különös figyelemmel kell tekintenünk.

f) *Mac Dougall* az érzelmek elméletét megalkotva, egy oly sajátosságra is rámutat, amely az érzelmek eddigi jellemzéseinél nem vétetik figyelembe: ez az érzelmek *mélyisége*. Az érzelmeknek a mélységét természetesen nem szabad összetéveszteni az érzelmek kisebb-nagyobb erőfokával; más a mélység és más az intenzitás. Az érzelem mélységén értjük azt a sajátosságát, mennyire mélyen gyökerezik az egész személyiség szerkezetében és különösen *érzületében*. Ebből a szempontból megkülönböztetünk *felszínes és mély* érzesű személyiségeket, kikben az öröm, vagy a bánat, vagy a félelem különbözően mélyen gyökerezik, különböző szélességbe terjeszti szét gyökereit.

g) Minden érzelem tárgyalásánál figyelembe kell vennünk végül az illető személyiség *emotivitását* is. Az emotivitás (érzelmesség) nem más, mint az illető személyiség típusos hajlamossága arra, hogy érzelmei *könnyen* feltámadjanak, *erősebben* jelentkezzenek és *tovább* tartsanak, mint más egyéniségnél (v. ö. *Delmas-Boll*: La personnalité humaine. 1922. 152—153. l.). *Boda* szerint (Az érzelmi élet stb. Kl. 15. l.) az érzelmi élet három tulajdonsága közül az „*érzelem emberét*“ csak az első kettő jellemzi, a harmadik, az érzelmek tartósságának helyébe a pszichológus inkább az érzelmek hirtelen jelentkezését és ugyancsak gyors kialakítását kívánja tenni, s ebben neki kell igazat adnunk. Az érzelem embere, az „*emotív típus*“ azonkívül ugyancsak *Boda* felfogása szerint hajlik a józan, gyakorlati cselekvésre, őszinte ember, kit indulatai nem befolyásolnak a valósággal szemben való állásfoglalásában. Ha az ilyen személyiség hajlamos a lehangoltságra, akkor könnyen keletkeznek benne félelmi állapotok. (*Delmas-Boll*.)

A fentebbiek alapján a gyermek- és ifjúkor félelmi állapotait a következőkben pillanthatjuk meg:

1. A *kis gyermek* többnyire fél az erős, vagy a szokatlan hangoktól; a zongora mély, vagy (más esetben magas) hangjai is kelthetnek benne félelmet, vagy megijedést. Már születésétől fogva minden csecsemő és gyermek, sőt sok felnőtt is, félelmi reakciót mutat az elalvás pillanatában. A kis gyermek mindenféle félelmi állapotait nagyban meghatározza az anya jelenléte, vagy távolléte; sokszor félelem szállja meg a gyermeket akkor, ha az anyja nincs jelen, olyan tárgytól, melyektől egyébként nem szokott félni. Érdekes, hogy némely gyermek nem fél fájdalommal járó tapasztalatok megismétlésétől. Különösnek lát-

szik az is, hogy sok gyermek fél a kutyától, akkor is, ha ennek a hangját már kezdettől fogva ismerte. Általában az állatoktól, a tengertől, a fantasztikus és szokatlan jelenségektől — aminő pl. az az eset, ha a gyermektől jól ismert személyek különös ruhában, vagy álarcban mutatkoznak előtte, — szokott félni a kis gyermek, még pedig úgy, hogy ezek a félelmek mindnyájan *velüszületetteknek* látszanak; semmilyen tapasztalatra, semmilyen élmény-előzményre nem lehet őket visszavezetni. A sötétiségtől való félelem, úgy látszik, szintén „velüszületett“ érzés; a pszichológiának azonban még nem sikerült ezt döntő érvekkel bebizonyítani; sok függ a gyermek szoktatásától és a reája ható szuggesztióktól. Az is lehetséges, hogy sokkal inkább keltenek félelmet a sötétségben feltűnő világos jelenségek, mint megfordítva. A kis gyermek 25 hónapos kora előtt azonban nem mutat félelmet a sötétségtől; a sötétől való félelem klasszikus kora a 2—5 életév idejére esik. Végül a félelemnek egyik legelső és kezdettől fogva ható oka az, ha a gyermek úgy érzi, hogy elejtik, vagy hogy az őt tartó alap (pl. bölcső) bizonytalan, hirtelen zuhanni kezd, stb. A félenkségnek (timidité) egyik sajátos fajtája az egy éves gyermekben az idegenek jelenlétében mutatott zavar és az anyai oltalom alá való menekülés, mely a 3. életévben újra megjelenik, de most már, mint a környezet róla való véleményének gondja és aggodalma. Ez a sajátos félenkség, melyről alább az ifjúkorral kapcsolatban lesz szó, voltaképen a gyermek társas viselkedésében beálló krízis. (V. ö. *Valentine: The innate Bases of Fear.* [The Pedagog. Seminary and Journal of Genetic Psych. 1930.] 394—419. II. Ez az értekezés, mely a lényeges irodalmi utalásokat is magában foglalja, jelenleg a legjobb vizsgálata annak a kérdésnek, vajjon a gyermekkor félelmi állapotai velüszületettek-e, vagy csak szerettek?). A gyermekkor a fentebb említett sajátosságok mellett jellemzi még az is, hogy az érzése könnyebben válnak inulatokká (rémület, ijedtség), mint a felnőttél és hajlamosabb is a felindulásra (emóció sokk), mint a felnőtt és általában emocionális típusú (de nem perszeverációs), aminek oka a félelmek velüszületett alapjaiban és abban a tendenciánkban van, hogy ösztönszerűen menekülni törekszünk a létünket fenyegető bármely veszély és ártalom elől. Az „ideges“ gyermek félelmi állapotai külön tárgyalást és figyelmet kívánnak (v. ö. *Vértes: Das nervöse Kind.* 1933.)

Bármily álláspontot foglaljon is el az elméleti lélektan a velüszületett alapjaira nézve, a *nevelői gyakorlatnak* abból kell kinidulnia, hogy a mai ember sokkal több félelmi szokást gyűjt össze, mialatt felnő, mint amennyi a helyes életvezetés és jellemalakulás számára megengedhető volna.

„Van egy tendenciánk, — mondja *Mac Dougall* (*Character and the Conduct of Life.* 5. kiad. 1937. 25. l.), — amelynek megvan ugyan a maga helyes

szerepe a mi életünkben, de amely a többség lelki életében mégis aránytalanul nagyobb helyet foglal el, mint amekkorát a civilizált élet körülményei megengednének, és amely túlságos gyakran és túlzott erővel jelentkezik, el-sötétíti és pusztítja sokak életét: ez a félelem“.

Müller-Freienfels azt állítja, hogy a gyermek alapérzése a félelem (Angst); a gyermek a felnőttek hatalmával és erejével szemben csak tehetetlenségét érzi és érzésének alaphangja a félelem (Kindheit und Jugend. 1937. 106.).

Ha azonban ez valóban úgy van, ahogyan ezek az írók mondják, akkor a nevelésben különös gonddal kell ügyelni arra, hogy a gyermek lelki világában a különböző félelmek *állandó szokásokká* ne váljanak és a jellem kialakulására károsan ne hathassanak. Ha a félelmi állapotok oly hatásosan belegyökeresnek a gyermek érzületébe, hogy abban mint állandó indítékok szerepelnek, akkor előttünk áll a félnk, vagy „ideges“ gyermek. A jellemnevelés számára tehát fontos kérdés az, mit tehetünk a gyermek *érzelmi egyensúlyának és kontrolljának* javára a félelmi állapotok helyes kezelésével?

a) A gyermekben lévő félelem leküzdésének első gyakorlati szabálya: *távoltartani* a gyermektől mindazon ingereket és körülményeket, melyek a (veleszületett) félelmet és menekülési tendenciát felkelthetik. Helytelenek azok a dajkamesék, amelyek ijesztő és rémületes képzetekkel töltik meg a gyermek képzeletét, különösen elalvás előtt. (Dickensről mondja egyik életírója, hogy regényeinek alaphangulata és egyes alakjai éppen gyermekkorának szorongó és félelmetes élményeiből származnak.) De helytelen az a szűklátókörű „bátorságra nevelés“ is, amely a természeténél fogva félnk gyermeket úgy akarja a félelemről „leszoktatni“, hogy ijesztő hatásoknak teszi ki, pl. a vízbe dobja, hogy ne féljen és megtanuljon úszni, vagy oly állatok közelébe viszi őt, melyektől a gyermek fél, vagy egyedül hagyja a sötét szobában, a gyermek legyőzhetetlen félelme ellenére; nagyon helytelen az a balfogás is, mikor a nevelő rákiált a gyermekre, vagy haragosan gáncsolja, hogy „ne féljen“; ennek, már az első pillanatban is helytelen eljárásnak, oktalansága azonnal világossá válik, ha meggondoljuk, hogy éppen a félelem az az érzés, melynek legkevésbé lehet „parancsolni“, vagy amelyet legkevésbé lehet az összes indulatok és érzések között egyszerű észkodikással eloszlatni. A félelem ugyanis elsősorban az egész személyiségre szóló gátlásokat jelent és nem csupán az értelem helyes tevékenységét függeszti fel, hanem már a figyelmet is. Ami a kis gyermeknek 1. és 3-ik életévében mutatkozó félnkségét illeti, itt a nevelő tennivalója abból áll, hogy a gyermek önszeretetét és hiúságát feleslegesen ne ingereljük és rettegezzük, se túlságos dicséretekkel, se pedig folytonos korholással; általában az irónia, a gúny, a nevetségessé tétel a gyermek érzékeny lelkületét mélyen sértik és zavarják, önsze-

retetét és hiúságát nagyon felfokozzák. A gyermek nagyon fél a nevelésségtől és a felnőttek ítélletétől, mindig ügyel arra, mily véleménnyel vannak felőle a felnőttek. A gyermek igazi légköre az egyszerűség és őszinteség; félnksége is, meg hiúsága is csak akkor támad fel, ha ebben a légkörben zavar keletkezik. Mindenesetre hasznos, hogy — ha már a gyermek félnksége feltámad, — úgy viselkedjünk, mintha már teljesen megszabadult volna a hibától; ez a szabály általában minden indulat legyőzésére alkalmazható. — Amint a gyermek nő és fejlődik, természetesen egyre jobban saját kezébe kell vennie önmagának kormányzását és egyre inkább ki kell fejlesztenie magában az önuralmat. A nevelők példaadása és a szoktatás segíteni fogják őt ezen az úton a tökéletesedés felé. A szoktatás, — a feltételes reflexek és viselkedések tanának értelmében, — elérheti, hogy a félelmet keltő tárgyat valamely kellemes benyomással összekapcsolva, megszünteti azt, vagy legalább félig legyőzi.

b) A gyakorlati eljárás még a következőket is figyelembe veheti a félelem helyes kezelésében: Amennyire szükséges a káros és helytelen félelmi állapotok elleni küzdelem, ugyanannyira szükséges a „helyes félelem” meggyökereztetése is a gyermek jellemében. „Az Úr félelme a bölcsesség kezdete”: ez a mondás átvitt értelemben alkalmazható minden más üdvös félelemre is, melyet lehet egy szóval a „helytelen cselekvéstől való félelemnek” nevezni. Ebben áll a félelemnek pozitív nevelői oldala. A helyes félelemhez tartoznak az olyan tendenciák és vegyes érzelmek is, mint az óvatosság és az előrelátás. Főképpen azonban a *bátorság* fejlesztésével lehet leghatásosabban küzdeni a félelmek keletkezése és a gyermeki lelken erőt vevő uralma ellen. (V. ö. *Elsenhans*: Charakterbildung. 3. kiad. 1920. 12—15. l.) *Mac Dougall*: Character und Conduct of Life. 118—119. l.)

A „bátor” viselkedés azonban nem egyjelentésű és egyszerű jelenség; a neveléslélektannak, mielőtt a bátorságra való nevelésre utasításokat adhatna, egy kis elemzésre van szüksége, a bator viselkedésnek egyes eseteit és alakjait jól meg kell egymástól különböztetnie és fel kell tárnia a „bátorság” minden lehető előidéző okát. A bátornak mutatkozó külső viselkedés lelki okai lehetnek: a valódi belső bátorság, vagyis az értékek szolgálatában és megvalósításában érvényesülő, és a nehézségek, akadályok leküzdésében mutatkozó lelki erő; lehet az a körülmény, hogy az illetőben a félelem érzése és a menekülési tendencia gyengén van kifejlődve, aminek ismét a gyengébb képzelőerő és nagy fizikai energia lehet az alapja; oka lehet a természeténél félnk embernél az az erőfeszítés, mellyel le akarja győzni a félelmet, egy magasabb cél, eszmény, szeretett személy stb. szolgálatában; a bator viselkedés eredhet abból a félelemből, hogy társaink kinevetnek, megvetnek, vagy hogy összeütközésbe kerülünk környezetünkkel; a bator viselkedés eredhet más indulatból is, pl. haragból, vagy gyűlöletből stb.

Az elősorolt esetekből világosan kitetszik, miféle „bátorság”

áz, mely a nevelői gondoskodásnak tárgyát teheti a kis gyermeknél is, mek az ifjúkorban is. A *valódi bátorság*, mint lelki erő és hatalom, csak a *meggondolt és értékes célokért küzdő* egyénben fejlődhet ki és válhat az *önuralomnak* és jellemnek értékes alkotórészévé. Legyőzni saját önzésünk és fájdalmaink kicsinyességeit, a környezetnek kevésrebecsülését, megszólásait, intrikáit és fenyegetéseit, haladni az igazság és becsület útján minden veszély és kísértés ellenére: ez a bátorságnak az az eszménye, mely iránt már a gyermekkor is fogékony, de még inkább az eszményért hevülő ifjúkor.

2. Az ifjúkorban a félelem meggyökerezése elleni küzdelemnek és a helyes magatartások kialakításának fő útjai ugyanazok, mint a gyermekkorban. Van azonban e korban egy sajátos alakja is a félelemnek, melyet az irodalom külön tárgyal, mint a serdülés-kor speciális jelenségét s ezt nekünk is figyelmünkre kell méltatnunk. Ez az *ifjúkori félelenség* (timidité).

Az ifjúkori félelenségnek — mely egyébként sok felnőttben is teljesen kifejlődve megmarad, — jellemző vonásai a következők: A fiatal ember, vagy leány, aki kortársai között, vagy családi körben teljesen fesztelenül viselkedik, idegen társaságban feszélyezve érzi magát, gátlásai vannak, mozgásában, viselkedésében a zavar jelei mutatkoznak; elpirul, megzavarodik és nagyon kellemetlenül érzi magát, aminek természetes következménye, hogy szeretne a kellemetlen körülmények közül kimenekülni, elrejtőzni az emberek elől s a magányt keresi, vagy a szokott környezetet. A félelenség okai: az idegen emberek figyelme, mely mögött a fiatal lény ösztönszerűen fenyegetést érez, vagy legalább is kritikát. A valódi lélektani ok tehát: az önérvényesítés (és hiúság) tendenciája, amely azonban *bizonytalansággal* párosul: az ifjú — tapasztalatlanságánál fogva, — nem tudja még, ellen tud-e állni a bírálatnak, vagy a támadásnak, amely minden ismeretlen egyén részéről érheti. (Ez az öntudatlan feltevés mélyen ösztönös.) Hogy az önérvényesítés a fiatal korban éppen a *hiúság* formájában jelentkezik, azt könnyen megérti az, aki tudja, hogy ebben a korban mily nagy a sikernek és boldogulásnak vágya. Viszont kétségtelenül be kell következnie az önmagában való kételkedés érzéseinek is a fiatal emberben, mert kora és tapasztalatlansága az önbizalmat még nem engedte kifejlődni. Sok művésznél, és a nyilvánosság előtt szereplő egyénnél hasonlóan nagy a félelenségi zavar és bémult állapot, — éppen az önbizalom hiánya miatt. A félelnek ember rendszerint állandó harcban áll önmagával: szeretné, ha le tudná győzni ezt a „jellembibáját“ és érzi egyúttal tehetetlenségét is. Egyszerre vágyik is az emberek közé és menekülni is kíván előlük. (V. ö. *L. E. Gratia*: Le trac et la timidité. Paris. 1926. *J. Lacroix*: Timidité et adolescence. Paris. 1936. *P. Mendousse*: L'âme de l'adolescence. 3. kiad. 1924. 191 kk. II. *Mélinand*: Notions de psychologie. Paris. 1925. Ch. X. *P. Janét*: Les névroses. 357. 1.)

Összegezve az ifjúkori félelenség okait, látjuk, hogy az eredhet: a tapasztalatlan ifjúnak természetes önszeretetéből, mások véleményének a hiúsáig fokozódó gondjából, az önbizalom hiányából, az önkritikára és skrupulozításra való hajlamá-

ból, a tapasztalás hiánya miatt könnyen beállható képtelenségéből az alkalmazkodásra és határozott ítéletre. Nincs „lélekjelenléte“. Ebből az utóbbi vonásból lehet legkönnyebben ráismerni a félénk személyiségre. Ha megismertük az okokat, akkor a kezelés útja, mely sohasem szorítkozhat csupán a tünetekre, szintén világosan állhat előttünk. A nevelés első teendője: felhasználni az ifjú *értelmességét*. Különösen az értelmes ifjú tudja jól, hogy a félénkség nem annyira bűn és hiba, mint inkább betegség, t. i. a társadalmi és a kozmikus világ rendjéhez alkalmazkodni nem tudó egyén betegsége. Ezt kell először is átlátnia annak, aki a bajból ki akar gyógyulni. A meggyőzésnek és önismeretre való vezetésnek ez az első lépése azonban csak akkor hathatós, ha a félénk személyiség nemcsak belátja a fenti elvont tétel igazságát, hanem azt is érzi, hogy a baj oka épen az ő érzelmeinek (a félénkségnek) túltengésében van, és *óhajtja és kívánja* a tőlük való *szabadulást*. Csak, ha ez a vágy feltámad, várhatjuk a félénkség ellen való küzdelemnek igazi megindulását. — A küzdelem további állomásai azok a kisebb-nagyobb *győzelmek* lesznek, melyeket az ilyen bölcs vezetés alatt álló fiatal lélek lassankint ki fog vívni saját félénkségén; ismét a külső vezetés feladata lesz ezeket a győzelmeket öntudatosítani, hangsúlyozni a növendékben és így őt „életbátorságra“ nevelni. E kis győzelmeket a mindennapi és gyakorlati élet diktálja s az ad reájuk alkalmat; távoli és nagy célokra való beállítódás ezen a fokon még nem vezet eredményre. — Egy további eszköz a növendéknek a valós környezetbe való *tevékeny* beleolvadásra szoktatása: „A gyermekeket, az első időktől kezdve arra kell szoktatni, hogy használják tagjait, tanuljanak valamilyen kézi munkát; meg kell tanulniok bánni a homokkal, fával, papirossal, növényt ültetni, tárgyakat összeszerkeszteni, hatni a valóságra“, — mondja *P. Janet* id. *Lacroix*, i. m. 157. l.). De hasonlóképen fontos az is, hogy a (félénk) gyermek és ifjú megszokja a többiekkel való érintkezést, ne féljen az idegenektől és a nagy közönségtől. (Janet szerint ugyanis a valóságtól és környezettől való eltávolodás nem következménye, hanem oka a félénkségnek.) — Ehhez járul, hogy a félénk ifjúnak szüksége van a *mozgások és külső fellépés* nevelésére is. A külső viselkedés egységesítése, biztonsága és szabályozottsága visszahat a bensőre is. *Alain* szerint a vívó- és táncmester (mozdulattanító), ebben az értelemben egyúttal az erkölcsnek és jellemnek is nevelője. — Végül szükséges, hogy a félénkséget a *családi és intézeti bizalmas légkör* nevelő hatásával is ellensúlyozni törekedjünk. Igaz ugyan, hogy az ifjúkor a szülői környezetből való kiszakadásnak és az önállósodásnak korszaka és ezért épen a bizalom rendül meg legelőször az ifjú nemzedékben az idősebbek iránt: nem szabad azonban elfelednünk, hogy ennek a megrendülésnek oka nagyrészt épen

az ifjú *önbizalmának* krízisében található meg. Épen ezért van szüksége az ifjúságnak a nevelésre és a *vezetésre*, a lelkiatyái és bizalmas vezetőre, továbbá az idősebbek baráti lelkére. A lelki vezetés szükségességét *Lacroix* is hangsúlyozza (i. m. 154. l.), a középiskolai tanulók vallomásaiból is tudjuk, hogy ők a nevelőkben és tanároknak elsősorban a bölcs és jóindulatú jóbarátot keresik; de hogyan lenne lehetséges az ilyen vezetés a bizalom légköre nélkül? Az ifjú támogatása, lelkiismeretének irányítása és vezetése, a megértő jóindulat a félnkség leküzdésének elemi feltételei közé tartozik, de egyúttal az ifjúság mindennemű nevelésének is egyik lényeges feltétele. „A fiatal emberek félnksége legfőképpen onnan ered, hogy a felnőttek alig próbálják meg őket valóban megérteni és velük együtt érezni.“ (*Mendousse, L'âme de l'adolescent.* 200. l.). Nem a bölcs szigorúság félemlíti meg őket, hanem ennél sokkal inkább a nem okos szeretet.

„Nincs jobb és szükségesebb iskolája (a fiatalságnak), mint a bizalmas légkör (familiarité) . . . A félnkséget is csak ez gyógyítja meg; csak a szabad és őszinte környezetben ismerhetjük meg igazán az embereket, itt tapogatózik először a gyermek, itt keveredik bele a társas életbe és méri össze magát az emberekkel . . . Akiknek nincs bátorságuk, hogy keressék az igazságot ezekben a kemény próbákban, mélyen alatta maradnak minden igazi nagyságnak . . . A bizalmas érintkezés az emberekkel adja meg nekünk azt a bölcseséget, amely nem a szellem illúzióin épül fel, hanem a tapasztalat kétségbevonhatatlan elvein.“ *Vauvenargues.*)

(Folytatjuk.)

Várkonyi Hildebrand dr.

Kezdő főiskolásaink és a tanári hivatás.

A szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola magyar szakos kezdő hallgatói — számszerint mintegy hetvenen — irodalmi szemináriumi munkájuk keretében levélben foglalták össze, milyen élmények és megfontolások vezették őket a tanári pályára, miféle indítékok hatására lépték át a főiskola küszöbét. A levelek tanári felszólításra készültek; életüknek egy lezárult fejezetét összefoglalva mintegy bemutatkoztak velük a levélírók s a visszaemlékezés ihletében számot adtak írói készségükről. Hogy a kitzűzött tárgy annyi őszinte vallomásra fogja hallgatóinkat indítani, hogy táboruknak háromnegyed része akkora bizalommal fog soraiban feltárulni s így a közvetlenül érdekelt pedagógushoz szólva, olyan mondanivalói lesznek, amelyek a legszélesebb körök érdeklődésére tarthatnak számot, nem volt előrelátható. Bizonyos, hogy soraikat olvasva, egy új magyar